

som medicinare vann Bäck snart framgång i vid hovet. Ihre låter läsaren ta del av olika fallbeskrivningar, främst av kungligheter och familjemedlemmar. Som sig bör i en biografi bereds privatlivet plats, av källmaterialet framför allt bestämt återkommande och fatala sjukdomsläger. Familjen drabbades hårt. Hustrun Anna Charlotta blev bara trettio år och av åtta barn dog fem i späda ålder, det sjätte, framtidshoppet Carl, när han var sexton år. (Carl Bäckes resor i landet har ägnats flera studier av Hanna Hodacs.) Kanske för att komma undan den privata smärtan ägnade sig Bäck åt medicinsk organisation som ledare av Sundhetskommisionen och i en rad andra förtroendeuppdrag. Var någon stöttepelare i bygget av svensk sjukvård under andra halvan av 1700-talet så var det Bäck. Han sekunderades av vännen i Uppsala, som ofta kom på besök och som bland annat skrev en avhandling om Bäckes trädgård, *Flora Rybyensis* (1771). Bäck dog först 1795 efter ett idogt och på många fronter nyttigt liv, framgångsrikt men sorgligt. Det finns alltså mycket att sumnera. En risk blir att just sluta vid slutet, att låta den gamles trötthet bli sluttonen. Men Ihres karaktäristik fångar snarare in den aktive organisatören: Bäck var "intelligent och ambitiös. Kunnig i sitt yrke. Samtidigt en man med visioner. Vekheten var inte sådan att den förhindrade obekväma frågor till överhögheten." (s. 205) En aktiv människa men ändå talas alltså om "vekheten"? Ska man önska mer vore det ett mer närgånget närmande av honom i den riktningen.

Thomas Ihre har skrivit en hederlig biografi som tydligt placerar Abraham Bäck som en centralgestalt i svensk medicin och sjukvård. Den ägnar sig inte åt överord eller spetsfundigheter. Boken är illustrerad främst med porträtt och är snyggt producerad.

Gunnar Broberg

Teemu Ikonen, *1700-luvun eurooppalaisen kirjallisuuden ensyklopedia eli Don Quijoten perilliset* (Helsinki: Gaudeamus, 2010). 365 s.

Encyklopedin är sjuttonhundratalets genre *par excellence*. Den monumental men samtidigt flexibla dispositionen i Diderots och d'Alemberts *Encyclopédie*, och strävan till precision i *Encyclopedia Britannica* (utgiven sedan 1771), bär vittne om århundradets reaktioner på kunskapens expansion och specialisering. I sin behandling av sjuttonhundratalets litteratur har den finska litteraturforskaren Teemu Ikonen valt att använda denna form för att illustrera det litterära tänkandets komplexitet och kontakter på ett sätt som gör rättvisa åt det förflutna men samtidigt är relevant i dag. *1700-luvun eurooppalaisen kirjallisuuden ensyklopedia eli Don Quijoten perilliset* ("Encyklopedi över 1700-talets europeiska litteratur eller Don Quijotes ättlingar") följer den franska encyklopedins experimentella anda i sin lika filosofiskt inriktade presentation av totalt sjuttio nyckelbegrepp till sjuttonhundratalets litteratur.

Den encyklopediska formen kan dessutom ses som ett svar på litteraturhistoriens kris under de senaste årtiondena. När traditionella litterära kanoner och stora litteraturhistoriska berättelser har blivit problematiserade, har litteraturhistorien vänt sig mot nya, mera sökande och fragmentariska former. Medan den klassiska litteraturhistoriska texten bygger upp sin struktur kring författare, perioder eller genrer, och plogar sin lineära väg genom historien, öppnar encyklopedin olika möjligheter att utforska det förflutna. Man kan i Teemu Ikonens bok följa *Robinson Crusoe* till en öde ö (*autiosaari*), möta vildar (*villi*) eller främlingar (*muukalainen*) och fortsätta med reseberättelsen (*matkakertomus*) till Orienten (*itämaat*) eller inrikta sig på begreppskaran barndom, hittebarn, uppfostran, autodidakt, Bildungsroman (*lapsuus, löytölapsi, kasvatus, itseoppinut, Bildungsroman*), eller så kan man helt enkelt låta sig gå vilse i korshänvisningarnas labyrint.

Dessutom har Ikonen vid sidan av uppslagsorden inkluderat ett antal kloka miniessäer som tar upp valda romaner och fördjupar diskussionen i uppslagsartiklarna. Prosan får första plats denna historia som dessutom omfattar ett betydligt mindre geografiskt område än vad bokens titel låter förstå: det handlar om Storbritannien och Frankrike, med ett tillskott av den tyska förromantiken.

Den encyklopediska formen inbjuder till jämförelser med sjuttonhundratalets egna bestämningar av litterära begrepp, till exempel som de presenteras i Jean-François Marmontels *Éléments de littérature* (1787) som förblev en lärobok och auktoritativ källa ända till slutet av artonhundratalet. Slår man upp Marmontels verk till exempel på bokstaven R, märker man att han har valt uppslagsorden *récitatif*, *reconnaissance*, *régles*, *révolution*, *rhétorique* och *rime*. Ikonen däremot diskuterar begreppen *rapsodia* (rapsodi), *revolutio* (revolution), *rokoko* (rokoko), *romani* (roman), *romansi* (romans) och *runous* (poesi). Marmontels begrepp anknyter till det klassiska paradigmet med dess fokus på imitation och de klassiska seriösa genrererna epos och drama. Det som hans perspektiv utesluter – populära former, låga stilarter och nya teman – blir i stället de stora linjerna i Ikonens bok 223 år senare. Ikonen ser sjuttonhundratalet som en experimentell och sökande, "famlande" period, som inte bara blev utgångspunkt för många fortfarande viktiga genrer och idéer, men också öppnade möjligheter som sedan aldrig riktigt aktualiserades eller utvecklades vidare, liksom den "rapsodiska" (fragmentariska, diskontinuerliga) formen i Laurence Sternes roman *Tristram Shandy* (1759–1767).

Det gemensamma ordet "revolution" tolkar Marmontel och Ikonen på olika sätt. För Marmontel är det en översättning av grekiskans *peripeteia*, den betydelsefulla vändningen i handlingen som kastar huvudpersonen från svårigheter till framgång eller tvärtom. Ikonen hänvisar till denna bemärkelse, men ger också sex andra, vilka omfattar ordets konkreta (rö-

relse), abstrakta (tid, reflexion) och politiska betydelser, de flesta illustrerade med citat från sjuttonhundratalsstexter. Artikelns huvudtema är dock debatten kring franska revolutionen, som Ikonen intressant nog tolkar enbart via engelska reaktioner: Edmund Burkes motstånd, Charlotte Smiths demokratiska betoningar och William Godwins avsky för våldsamma omstörtningar. Godwin föredrog berättelsens kraft framom vapnets, för berättelsens rörelse mellan det förflutna och nuet gör livet begripligt för människan och påverkar dennas utveckling. Berättelsens revolution som rörelse i tiden kan alltså inte omfatta revolution som radikal samhällsomstörtning.

Här, liksom i många andra artiklar, utvecklar Ikonen sina tankar på ett essäistiskt sätt, utan att försöka syntetisera eller dra fasta slutsatser. I stället för en konklusion hänvisas läsaren till uppslagsordet "ursprung" (*alkuperä*, karakteristiskt nog det första ordet i boken), där brytningen omtolkas som utvecklingens källa och förutsättning. Godwins uppfattning om berättelsens funktioner kontrasteras också till den rapsodiska formen som Ikonen diskuterar i den föregående artikeln. Ikonens sätt att avsiktligt bygga upp dialog mellan artiklarna tar inspiration från sjuttonhundratalsencyklopedisternas sätt att skapa motsättningar mellan artiklar och missleda censorns blick med ironiska hänvisningar. Här är syftet snarare pedagogiskt: meningskiljaktigheter och öppna frågor stimulerar läsarens egna tolkningar och gör *1700-luvun kirjallisuuden ensyklopedia* till oväntat spännande läsning. Den stimulerande strategin fungerar däremot inte lika bra om man bara vill kolla ett enskilt uppslagsord.

Dagens litteraturhistoriska forskning står sällan främmande inför frågor om genus som sedan 1970-talet berikat humanistisk forskning. En nyare forskningsinriktning som påverkat litteraturvetenskapen under de senaste åren är bokhistorien som betraktar litteraturens materiella och logistiska villkor samt bok-

kulturens betydelse i samhället. Av dessa inriktningar syns det en hel del i Ikonens bok. Han påpekar bland annat att de finska översättningarna av fransk och engelsk sjuttonhundratalslitteratur nästan helt utesluter böcker skrivna av kvinnor, även om just detta århundrade såg kvinnans framträdande inom litteraturen som författare, läsare, opinionsbildare och huvudperson i nya litterära genren, som det borgerliga dramat – positioner som Ikonen behandlar med insikt i flera artiklar (till exempel *itämaat, omaisuus, porvarillinen näytelmä, salonki, sukupuoli*). Bokhistoriens genomslag inom litteraturvetenskapen märker man i artiklar om censur (*sensuuri, kielletyt tekstit, klandestiinit kirjoitukset*) och i den uppmärksamhet Ikonen ägnar utgivningens och läsandets praktik till exempel under uppslagsordet *nimi* (namn) där han diskuterar så väl rubrikernas utveckling som författarens anonymitet. Att Sarah Fielding publicerade under författarnamnet "Lady" betydde att hon personligen inte blev associerad med den moraliskt suspekta romangenren och att hon till exempel i förordet till romanen *David Simple* (1744) kunde avvärja kritik med åberopande av att hon var "bara en kvinna".

Den mest omfattande teoretiska ramen i boken ges ändå av narratologin som är en stark inriktning inom finsk litteraturvetenskap. Sjuttonhundratalets författare och litteratörer gav inte bara dagens dominerande berättande genre, romanen, dess form, utan hyste samtidigt komplexa och motstridiga uppfattningar om berättelser, fiktiva eller historiska. I sina analyser av berättelsens kunskap (*kertomustieto*), intersubjektivitet i sjuttonhundratalsromaner (i miniesän "Mielen lukemisesta: Sarah Fielding, Frances Burney, Jane Austen") eller berättandets våldsamhet (i samband med markis de Sade) utvecklar Ikonen den historiska fiktionens potential att kasta ljus över berättandets paradoxer och nödvändighet. Man kan fråga sig om detta bara handlar om att krydda sjuttonhundratalets egna tankesätt om berättelser, som Ikonen hävdar i förordet, eller blir sjuttonhundratalets

idéer och romaner först och främst material för (i sig tankeväckande) övningar i den narratologiska analyskonsten. Det centrala uppslagsordet *kertoja* (berättaren) illustrerar frågan: där använder Ikonen Johann Gottlieb Fichtes uppfattning av jaget som en språngbräda till en postmodern definition av berättaren som ett tomt läge som aldrig kan lokaliseras, varken inom eller utom berättelsen.

Trots denna kritik är *1700-luvun kirjallisuuden ensyklopedia* ett förträffligt tillägg till den litteraturhistoriska forskningen på finska. Ikonen, som disputerade med en avhandling om Diderot år 2000, har i många år undervisat i sjuttonhundratalslitteratur vid olika universitet i Finland, och har också varit huvudredaktör för Finlands äldsta litterära tidning, *Nuori Voima*. Han kan kombinera lätthet med insikt på ett sätt som gör *1700-luvun kirjallisuuden ensyklopedia* till en inspirerande läsupplevelse. Boken fungerar på olika nivåer, för olika ändamål. Man kan använda den som en uppslagsbok vars hänvisningar leder vidare till originalkällor eller aktuell forskning. Studenter i litteraturhistoria kommer att uppskatta Ikonens tydliga och personliga presentation av ett avlägset århundrades litterära och filosofiska tänkande. Kanske det viktigaste ändå är utmaningen för andra litteraturhistoriker att våga experimentera och diskutera formens betydelse för innehållet. Ikonens encyklopedi illustrerar hur en öppen, porös form kan generera en dynamisk framställning om ett århundrades litteratur och litterära liv.

Sanna Nyqvist

Teemu Keskisarja, *Kyynelten kallio: kertomuksia seksistä ja väkivallasta* (Helsinki: Siltala, 2011). 396 s.

Brottshistorien har för tillfället få aktiva företrädare i finländsk historieskrivning. Teemu